

ДО 200-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УДК 821.161.2(0.027)Шевченко:027.021(477-25)

Галина Ковальчук,

д-р іст. наук, професор,
зав. відділу НБУВ

Прижиттєві та посмертні видання Т. Г. Шевченка у фондах відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті охарактеризовані примірники видань Т. Г. Шевченка ХІХ ст., що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Особлива увага приділена рідкісним нелегальним виданням. Вказано, по можливості, з яких приватних бібліотек походять примірники відділу.

К л ю ч о в і с л о в а: шевченкознавство, прижиттєві та посмертні видання Т. Г. Шевченка, шевченкіана відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ.

За життя Тараса Григоровича Шевченка окремими книжками вийшло 15 видань його творів, альбом офортів «Живописна Україна», а також «Кобзарь Тараса Шевченка в перекладі російських поетів» під редакцією М. В. Гербеля (1860); деякі його твори публікувалися в українських альманахах і збірниках «Ластівка», «Молодик», «Хата», «Основа». Прижиттєві видання класиків априорі вважаються цінними: саме в них виражається воля автора. Значення має порядок, у якому він розташував свої твори у виданні, оформлення, яке він схвалив. Склад та зовнішній вигляд видання засвідчують книжкову культуру певної епохи, адже в наступних перевиданнях це може бути втраченим.

У зібранні шевченкіани відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ є примірники 10-ти оригінальних прижиттєвих книг поета, «Кобзарь» в перекладах російських поетів» 1860 р. і названі альманахи. Відсутні в цій своєрідній колекції видання поеми «Гамалія» 1844-го і 1860 р., 2 лейпцизьких видання 1859 р. («Новые стихотворения Пушкина и Шевченки») та відбитки з нього під назвою «Поезії Тараса Шевченка. Липськь, 1859») і видання поеми «Катерина» 1860 р. Підкресли-

мо, що «Гамалія» і «Катерина» є в прижиттєвому «Кобзарі» 1860 р., кілька примірників якого зберігаються у відділі, а видання «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» представлено факсимільними перевиданнями 1937-го і 1990 р. Таким чином, примірники відділу достатньо повно представляють прижиттєвий видавничий спадок видатного поета.

Найціннішим є, безперечно, першодрук – «Кобзарь» 1840 р. Заборона і вилучення творів Т. Шевченка після його арешту 1847-го зробили це видання, яке складається з 8-ми поезій, ще за життя автора раритетом. На сьогодні в Україні збереглося усього 5 примірників цього видання. Найчастіше у власників (як у приватних осіб, так і в державних установах – бібліотеках, музеях) знаходиться не оригінал першого видання «Кобзаря», а його фототипічне перевидання 1914 р., здійснене у Львові на кошти Наукового товариства імені Т. Шевченка до 100-річного ювілею Т. Г. Шевченка. Його досить важко відрізнити від видання 1840 р. Відмінності цих двох видань можна віднайти, порівнявши їх візуально. Для тих, хто не має такої можливості, спробуємо вказати на деякі розбіжності.

Найперше, на що потрібно звертати увагу – офорт (ілюстрація) В. Штернберга «Кобзар з поводитирем», розміщений, як правило, на фронтиспісі видання: в оригіналі він на 1 мм довший, ніж у перевиданні, колір його більш насичений, чітко проглядаються штрихи, на відміну від перевидання, де сірувато-чорний колір ілюстрації та дещо розмитий малюнок. Друге – це папір, на якому видано Кобзар: у виданні 1840 р. папір якісний, досить тонкий, а у перевиданні папір явно нижчого ґатунку, з волокнами. Шрифти в оригіналі також більш насичені, ніж у перевиданні. Нарешті, у виданні 1840 р. є друкарські позначки на сторінках 53, 55, 77, 79, яких немає у перевиданні 1914-го. Отже, лише детальна експертиза, бажано, порівняння з оригіналом, може встановити автентичність примірника «Кобзаря» з вихідними даними «Санктпетербургъ. 1840. Въ типографіи Е. Фишера».

Наш примірник зберігся у складі конволюта – власницького збірника, складеного з різних видань української тематики ХІХ ст. На його сторінках є чимало замальовок, зокрема на с. 82 «Кобзаря» – 5 портретів, але, на жаль, підписи під ними нерозбірливі. Саме цей примірник, його цифрова копія, представляє, серед інших раритетів, Україну в світовій цифровій бібліотеці.

Наступним виданням Т. Г. Шевченка стала поема «Гайдамаки» 1841 р. Крім основного тексту у виданні є ще «Приписи» на с. 125–127, а вкінці книжки, на с. 129–131, як не дивно, «Передмова». На відміну від героїчного змісту поеми, присвяченої повстанню гайдамаків проти польської шляхти на Правобережній Україні у 1768 р., «Передмова», на наше переконання, дещо легковажна, принаймні на початку (цитуємо в сучасному правописі): «Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого, тільки бачив, а прочитав дуже небагато, всюди є передслово, а в мене нема; якби я не друкував своїх Гайдамаків, то воно б не треба й передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись на обірванців, щоб не сказали – от який! Хіба діди та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть грамотки без предисловія. Так, далєбі так, вибачайте, треба предисловіє, так як же його скомпонувати? Щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія komponуються, хоч убий, не вмію, треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеться» [1, с. 129].

Як відомо, російська критика зустріла поему нищівними висловлюваннями на адресу української мови, тираж «Гайдамаків» продавався повільно. 800 примірників з тисячного тиражу викупив видавець І. Лисенков, який у 1843 р. придбав права на «Гайдамаки» та «Кобзарь», а у 1844-му здійснив у

Петербурзі, в друкарні Х. Гінце, видання під дивною назвою «Чигиринській Кобзарь и Гайдамакы». На титульному аркуші до неї ще додано: «Две поэмы на малороссійском языке, Т. Г. Шевченка. Новое издание. Съ Картинкою».

Пишовъ Кобзарь по улици –
Съ журбы якъ заграе!
Кругом хлопци навпрысидки,
А винъ вымовляе:
«Нехай буде оттакички!»...

Поезії з «Кобзаря» 1840 р. були передруковані тут з невеликими змінами, по-іншому зверстані, без шмуцтитулів, з доданою заставкою. З ними разом під однією обкладинкою, як видавничий конволют, зшиті примірники нерозпроданого тиражу поеми «Гайдамаки» 1841 р.

У колекції рідкісних видань відділу зберігається три примірники з названим вище титулом. Один з них (шифр Р 1713) має штамп «Бібліотека Б. Грінченка». Примірник добре зберігся, має первісну обкладинку й тверду власницьку оправу, але в ньому тільки так званий «Чигиринський Кобзарь» 1844 р., що зайвий раз доводить існування двох різних видань: поеми «Гайдамаки» 1841 р. і «Кобзаря» 1844-го, об'єднаних у значній частині тиражу під однією обкладинкою для кращого розповсюдження залежалою товару з новим – це відома практика створення видавничих конволютів.

1844 р. «Маяк» друкує російською мовою поему Т. Г. Шевченка «Бесталанний». Того ж року вона вийшла окремим виданням під назвою «Тризна». Автор описує почуття молодих людей, котрі щорічно збираються на тризну на честь загиблих друзів. З трьох примірників цього видання, які зберігаються у відділі, заслуговує особливої уваги той, що належав Б. Д. Грінченку: на звороті синьої обкладинки його автограф.

Новий сплеск видань творів Т. Г. Шевченка відбувся у 1860 р. Після тривалих митарств з цензурою Д. Каменецький та його однодумці підготували до видання новий «Кобзарь». Книжку набирали у друкарні П. Куліша, а гроші (1100 руб.) на видання тиражем 6050 примірників дав цукрозаводчик П. Симиренко. Це зазначено на титулі: «Коштом Платона Семеренка». У виданні розміщено портрет Т. Г. Шевченка 1859 р. роботи художника М. Мікешина. До книги увійшли 17 творів Тараса Григоровича, вона має посвяту «Марку Вовчкові». Завдяки, по-перше, великому тиражу, по-друге, як не дивно, цензурі, котра сильно «відредагувала тексти» (як писав сам поет: «Сьогодні цензура випустила з своїх пазурів мої безталанні думи, та так, проклята, очистила, що я ледве пізнав свої

діточки») [2, с. 11], «Кобзарь» 1860 р. добре зберігся, за винятком обкладинки – вона у всіх відомих примірниках замінена на власницькі оправи [3, с. 14]. У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ зберігається 5 примірників цього видання; є примірники і в Інституті рукопису (3 – з автографами самого Т. Шевченка!), а всього в НБУВ – 13 примірників цього видання.

З «Кобзаря» 1860 р. П. Куліш у своїй друкарні перевидав окремими книжечками в серії «Сільська бібліотека»: «Гамалію», «Тополу», «Тарасову ніч», «Катерину», «Наймичку», «Псалми Давидови». Примірники балади «Тополя» й поем «Тарасова ніч», «Наймичка» потрапили до зібрання відділу із бібліотеки філолога і громадського діяча В. П. Науменка (1852–1919). Вони надійшли до нашої бібліотеки в перший рік її існування – кінець 1918–1919 рр., оскільки мають печатки з тризубом «Національна бібліотека Української держави у Києві». Як відомо, у травні 1919 р. бібліотеку було перейменовано у Всенародну бібліотеку України.

У тому ж 1860 р. у Петербурзі в друкарні Академії наук вийшов «Кобзарь Тараса Шевченка въ переводе русских поэтовъ» під редакцією Миколи Гербеля. Книга відкривається, що надзвичайно важливо для прижиттєвих видань, автобіографією Т. Г. Шевченка. Шкода, що дуже коротка повість про життя поета, яке теж було досить коротким, як у більшості геніїв! Тарас Григорович і хотів би написати більш повну біографію, тим більше, як зазначає він, «история моей жизни составляет часть истории моей родины. Но я не имею духа входитъ во все ее подробности: это мог бы сделать человек, успокоившийся внутренно и успокоенный насчет себе подобных внешними обстоятельствами» [4, с. 6]. Заслугою цього видання варто визнати також публікацію списку друкованих творів Шевченка та їх перекладів російською мовою, у т. ч. у збірниках [4, с. 193–203]. Дійсно, без урахування публікацій в альманахах уявлення про його прижиттєві видання буде неповним. Не всі періодичні видання того часу, в яких опубліковано Шевченкові вірші, є у відділі, але читач може ознайомитися з тими творами, що опубліковані 1841 р. в альманасі «Ластівка», у 1843-му – в альманасі «Молодик»; у 1860 р. – в альманасі «Хата» (один примірник цього альманаху до відділу надійшов з бібліотеки Д. Дорошенка).

Останнім прижиттєвим виданням класика вважається «Букварь южнорусский» 1861 р. Склад «Букваря» – азбука (заголовними буквами й рядковими); вірші, слова яких розбиті на склади; молитви; зображення рукописних літер (заголовних і рядкових); зразки текстів, написаних такими буквами;

цифри й своєрідна таблиця множення у вигляді трикутника; дві українські думи; народні говірки. «Букварь» призначався для недільних шкіл, його тираж – 10 тисяч примірників. Відомо, що автор сам розсилав книжку по Україні. Чотири примірники «Букваря» в колекції рідкісних видань відділу свідчать про їх активне використання для навчання.

Надзвичайно цікавий власницький конволют з бібліотеки Я. П. Новицького містить 14 алігатів української тематики, насамперед – твори для дітей, що було дуже рідкісним явищем. Другий примірник зберігся також у складі конволюта з 11 алігатів. До шевченкіани, крім «Букваря», належить лише третій алігат – «Тарас Григорьевич Шевченко (По книге г. Чалого и по «Кобзарю»)» С. Н. Кулябки (К., 1883). Жанр цього твору названий його автором характеристикою, а приводом для написання «характеристики» Т. Г. Шевченка послужила автору книга М. К. Чалого 1882 р. «Жизнь и произведения Тараса Шевченко». Ще один примірник «Букваря южнорусского» має штамп «Пожертв. Доманицкий» (В. Н. Доманицкий (1877–1910) – видатний український учений і громадський діяч). На книжці є також печатки «Киевское общественное собрание» 1914 р., «Бібліотека-читальня «Т-ва Просвіта» Київ». У видавничій обкладинці зберігся четвертий примірник «Букваря южнорусского».

У рік смерті поета з друкарні П. Куліша вийшло нове видання поеми «Гайдамаки», представлене у відділі примірником з бібліотеки Б. Грінченка. Це теж конволют, де в одній оправі зшиті інші видання друкарні П. Куліша 1861 р., зокрема його власні твори: «Орися: идиллія», «Бабуся съ того світу: оповідання про померші души», «Очаківська біда: козацьке оповідання», «Півпівника: гишпанська дитська казка. По-нашому розказав Панько Казюка», «Листи з хутора» I–IV, у т. ч. лист III – «Чого стоїть Шевченко яко поетъ народній»; крім того, у конволюті ще «Дзвонарь: оповідання Данила Мордовцова».

1862 р. в друкарні Університету св. Володимира (м. Київ) польською мовою друкуються твори Т. Шевченка у перекладі студента університету А. Гожалчинського. Книга містить портрет Т. Шевченка, розлогу передмову перекладача, написану з надзвичайною повагою до поета, і переклади 24 творів. Примірник, що зберігся в НБУВ, має автограф Д. Щербаківського, відомого музеєзнавця 1920-х рр. Повний на той час переклад «Кобзаря» польською мовою здійснив В. Сирокомля. Його було опубліковано у Вільно 1863 р. У відділі є 2 примірники цього видання.

Кілька видань Т. Г. Шевченка у зібранні відділу датуються 1867 р. Насамперед, це «Поезії Тараса Шевченка», видані накладом К. Сушкевича у Львові в

друкарні закладу ім. Оссолінських, титульного аркуша нема. У радянський час книжка перебувала у складі колекції дореволюційних нелегальних видань.

Найбільш повним на той час був «Кобзарь» 1867 р., укладений М. І. Костомаровим і Г. С. Вашкевичем, виданий коштом Д. Е. Кожанчикова в друкарні Імператорської Академії наук. У книзі – вірші, поеми, драма «Назар Стодоля», автобіографічне «Письмо к редактору Народного чтения», портрет Шевченка. На примірнику відділу, на жаль, над портретом поета відрізано верхнє поле – явно був чийсь автограф. У горі на титульному аркуші сліпе тиснення великими літерами «ПН», нижче – «Попов». На авантитулі також розмиті червоні ініціали «П. Н.».

У зв'язку з цим виданням І. Лисенков, який ще 1843 р. купив у автора право на видання «Кобзаря» і «Гайдамаків», публічно заявив про свої права на значну частину творів Т. Г. Шевченка. Вважаючи видання Кожанчикова контрафактним, він подав до Петербурзького окружного суду позов, вимагаючи від Кожанчикова відшкодування завданих йому «збитків». Того ж 1867 р. Лисенков здійснив два власні видання творів Шевченка однакою малим форматом. Одне з них, під назвою «Чигиринский Кобзарь», становило за змістом передрук «Чигиринського Кобзаря» 1844 р. На першому розвороті, не враховуючи зворот обкладинки, зліва як фронтиспис вміщена копія гравюри кобзаря з хлопчиком-поводирем з першого видання Кобзаря і 6 рядків курсивом «Перебендя старий, сліпий...»; справа (як авантитул) назва – «Чигиринський кобзарь», далі йде порожній розворот, оскільки тут вклеєно аркуш більш цупкого паперу з досить незвичайним портретом Тараса Григоровича на звороті, і це становить контргитул, праворуч від якого сам титульний аркуш з таким текстом: «Чигиринський кобзар, на малоросійськомь наречіи. Тар. Григ. Шевченка. Съ портретом автора, картинкою кобзаря и двумя виньетками». Нижче віршик «Пишовь Кобзарь по улици...», на звороті – цензурний дозвіл від «22 іюля 1866. Типографія П. Куліша», далі на одному нумерованому аркуші (сторінка і її зворот) коротка передмова від видавця, що починається: «Вот отзывъ одного из русских писателей о Малороссийской литературе»; на сьомій, нумерованій ще сторінці, починається текст вірша «Думи», сторінка прикрашена сюжетною гравюрою та, як і усі подальші поезії, орнаментованим ініціалом. Усього пронумерованих 98 сторінок, на 99 нумерованій – «Оглавление», отже, разом 100 сторінок. Таких примірників у відділі три: один має штамп Дан. Рудченка, другий – автограф В. Науменка, найпершу печатку нашої установи з тризубом; третій у видавничій обкладинці, без ознак колишніх колекцій. Слід зазначити, що другий і

третій з названих примірників є конволютами. Вони обидва містять видання І. Лисенкова 1867 р.

Друге видання І. Лисенкова має назву «Чигиринський торбаніст-певец». Це переклад «Чигиринського Кобзаря» російською мовою, здійснений Ольгою Олександрівною Лепко. Цензурний дозвіл на звороті титулу від «15 марта 1867 г. Типографія Ю. Штауфа», у книжці 140 нумерованих сторінок: крім восьми поезій, як у вищезазваному Кобзарі, видання містить баладу «Пан Твардовський» і байку «Пан і собака» П. П. Гулака-Артемовського, а також «Оду» І. П. Котляревського 1805 р. У книжечці інша гравюра на початку, інші ініціали і кінцівки. Незважаючи на вказане на титулі «съ портретомъ автора, картинкою торбаніста и двумя виньетками», ні зображення автора, ні «торбаніста» в двох названих примірниках немає. Підкреслимо, у цьому виданні всі тексти лише російськомовні, «Оглавление» на початку книжки.

У відділі є ще один, доволі цікавий, примірник, який має обидва названі вище титульні аркуші, відповідно, і обидва цензурні дозволи з різними датами і вказівкою на різні друкарні, портрет Шевченка, видавничу обкладинку і передмову «Чигиринського Кобзаря» 1867 р., а текст поезій Т. Шевченка йде паралельно двома мовами: зліва на розвороті російською мовою, справа – українською, наступний розворот навпаки, тобто книжка складена з двох видань 1867 р. («Чигиринський Кобзарь» і «Чигиринський торбаніст-певец»). Реально сторінок вдвічі більше, ніж зазначено. Проте паралельні тексти двома мовами стосуються лише поезій Шевченка; твори П. Гулака-Артемовського і І. Котляревського лише російською мовою. На власницькій оправі видання знизу вказано ініціали власника «Е. Т.».

Наступне за хронологією виходу у фонді відділу – київське видання поеми «Гайдамаки» 1875 р., примірник якого вшитий другим алігатом у власницький конвюлот Б. Грінченка разом з текстом «Наталки-Полтавки» І. П. Котляревського 1903 р.

Як відомо, багато років у Російській імперії взагалі було заборонено видавати твори Шевченка. Тим більше у 1876 р., коли імператор підписав так званий Емський цензурний указ. Тому в поширенні Шевченкових творів велику роль зіграли закордонні видання, насамперед двотомний празький «Кобзарь» 1876 р. Перший том становлять твори, які вже друкувалися в Росії, тобто цензурані, а також спогади про Шевченка І. Тургенева, Я. Полонського і «Автобіографія Шевченка (Лист до редактора часопису «Народное чтение»)», а в другому томі розміщено безцензурні твори, тобто ті, які ще не друкувалися в Росії, або ті,

що були зіпсовані цензурою. Як додатки до цього тому ввійшли спогади про Шевченка М. Костомарова і М. Мікешина. Зрозуміло, що це видання, з огляду на його внесення до списку заборонених видань уже наприкінці 1876 р., є доволі рідкісним. У відділі зберігається два примірники I тому, і один – II тому: з фондів Головної книжної палати в Києві, що існувала в 1919 р., і з Українського наукового товариства в Києві – предтечі Української академії наук.

Слід пам'ятати, що з середини 1870-х рр. у зв'язку з утисками та репресіями кількість емігрантів з Російської імперії, у т. ч. українських міст, значно зростає. Осередком тогочасної української еміграції стає Женева. Навколо створеного М. Драгомановим, за дорученням «Київської громади», українського видавництва і редакції журналу «Громада» в Женеві групуються українці, насамперед кияни. Серед них, зокрема, Антон Ляхощкий (Кузьма) і Федір Вовк, який перед тим брав участь у підготовці до друку празького видання «Кобзаря», зв'язуючи рукописи з автографами. Він же відвозив до Петербурга підготовлений оригінал для О. Русова, під доглядом котрого, як відомо, празький «Кобзар» видавався. Упорядники відібрали для женецького видання найбільш «крамольні» твори поета [5]. Замість титулу вміщено присвяту «Нашим землякам на Україні – на роковини Шевченка. 26 лютого 1878 року – Кузьма і Сірко видавці» (обидва примірники, що зберігаються у відділі, такої присвяти не мають), а на початку книги, без жодних коментарів, текст Емського указу 18/30 травня 1876 р. російською мовою, до якого після підпису начальника Головного управління в справах друку Григор'єва додано видавцями в дужках, як насмішку, – «Професор університету». Цей текст присутній лише в одному примірнику відділу. На с. VII розміщена біографія Т. Шевченка, яка починається словами «Оце, шчо печатаємо в цій книжечці, понаписував Тарас Шевченко», з підписом на с. XXI С-о (Сірко – псевдонім Ф. Вовка). Про спрямованість тексту біографії свідчать, наприклад, такі рядки (с. X): «... і зробився смертельним ворогом усякого панства, багатирства, попівства і державних порядків, особливо ж московського панування і царювання на нашій Україні; з того часу всі думки Шевченка зходились тільки до того, як би розкрити очі людям на їхнє лихоліття і ворогів, як би визволити найменшого брата, розбити й зруйнувати все, що держить людей в неволі: панів, багатирів, попів, царів і т. п. Тільки про це й думав Шевченко, тільки те він і робив, забувши навіть і малярство своє і усе». Але найголовніше, що і твори поета упорядники відібрали відповідні.

Зрозуміло, легально розповсюджуватися ця книж-

ка не могла. З метою потрапляння збірки до України, до тих читачів, на яких вона була розрахована, видавці надрукували її у форматі популярного тоді цигаркового паперу «Awadi» – 85 x 55 мм. Цей папір масово переправлявся в той час у Росію. Видавці загортали мініатюрні «Кобзаріки» в обгортку пачок цього паперу і укладали поміж справжніми пачками «Awadi»; таким чином книжка нелегально потрапляла до Росії. Щоправда, одна така «посылка» потрапила до рук пильного чиновника і частину тиражу було конфісковано. Тому примірники цього видання, особливо в обкладинці цигаркового паперу, є бібліографічною рідкістю. Це одне з найцікавіших видань Шевченка, за твердженням П. О. Балицького, знавця української літератури і книговидання XIX ст., який дослідив цей «Кобзар» ще у 20-х роках XX ст. [6]. Воно надруковане характерним драгоманівським правописом: замість й – j, замість я – ъа, замість ю – ъу або ју, замість є – je, замість щ – шч, замість і – ji. Отже, українських літер у друкарні не було.

Завдяки репринтному перевиданню цього мініатюрного Кобзаря, здійсненому в Києві 1991 р. Добровільним товариством любителів книги (науковий редактор М. М. Павлюк, підготовка видання, післямова, примітки М. О. Рабіновича (псевдонім М. О. Михальчук), відповідальний за випуск Л. Л. Лазебний), сьогодні більшість бажаючих можуть ознайомитися зі змістом і виглядом цього непересічного нелегального видання.

Серед нелегальних чи заборонених цензурою видань є ще більш загадкові. Наприклад, зрідка, але все-таки трапляються так звані «ряджені» або замасковані видання. У наших фондах є примірник заборонених у Росії поезій Т. Г. Шевченка, виданих у Женеві 1890 р., вставлених між сторінками 32 і 33 у книжку «Полное собрание стихотворений Веневитинова» (СПб, 1886) з серії видавництва О. С. Суворіна «Дешевая библиотека». Не маємо, на жаль, інформації, в яку частину тиражу видання Веневітінова, російського поета-романтика початку XIX ст., додано поезії Шевченка (ми взагалі не зустрічали повідомлень про цей факт). Обкладинки поезій Шевченка тут, зрозуміло, нема, але текст починається з першої сторінки, а саме з відомого вірша «До Основ'яненка» (без цензурних вилучень). Загалом текст Шевченкових творів становить 248 сторінок, завершується «Псалмами Давидовими» (с. 239–248), формат невеликий. Шрифт знов-таки драгоманівський, головною ознакою якого є літера j.

Рідкісними з огляду на цензурні заборони і взагалі на час, що минув, можна вважати й інші видання Т. Шевченка XIX ст., серед яких у відділі є, зокрема,

«Marija maty Isusowa : wirszy / Tarasa Szewczenka ; z uwahamy M. Drahomanowa. – Żenewa, 1882 (примірник з бібліотеки Б. Грінченка); львівське видання «Кобзаря 1883 р.» накладом В. Нагірного, друкарня Товариства ім. Шевченка, з портретом поета (з бібліотеки В. Науменка); петербурзьке видання «Кобзаря» 1884 р., з портретом Шевченка з гравиюри на сталі Ф. Брокгауза, друкарня В. Балашова (примірник має печатки «Николай Петрович Пасторській», «Дан. Рудченко»); «Поезії Тараса Шевченка» в серії «Бібліотека «Зорі» з печатні Ставропігійського інституту у Львові 1884 р., у радянській час теж були у колекції заборонених видань (примірник належав колись Єлисею Кипріановичу Трегубову); «Марія. Поэма Т. Гр. Шевченка съ переднимъ словомъ и замечаниями М. Драгоманова / пер. с укр. – Женева : Типография «Громады», 1885; вишукане великоформатне видання «Кобзарь. Гайдамаки. – СПб, Тип. А. С. Суворина, 1886», ілюстроване художником О. Г. Сластіоном, з паралельним текстом російською мовою в перекладі М. Гербеля (2 примірники); київське видання «Кобзаря» фірми відомого видавця та книгаря Ф. Іогансона 1889 р., з портретом Т. Шевченка, цензурні пропуски дописані в книжці від руки; чернігівське видання поеми «Катерина» 1895 р. у власницькому конволюті Б. Грінченка, основну частину якого займають видання самого Б. Грінченка та його дружини.

Загалом у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається 22 посмертні видання Т. Г. Шевченка (у 30 примірниках), що вийшли в XIX ст. Разом з 11-ма прижиттєвими окремими виданнями поета вони утворюють цінне зібрання Шевченкової спадщини, що є, безперечно, частиною національ-

ного надбання нашого народу. Підготовлено повнотекстові цифрові копії усіх названих видань і багатьох видань Шевченка першої половини XX ст., які представлені на порталі НБУВ, а прижиттєві видання ще й презентують українську книгу в Світовій цифровій бібліотеці.

На завершення наведемо слова П. Куліша з 3-го випуску «Листи с хутора»: «Невелика книжка з його писання вийде, а про ту книжку можна вдесятеро більше написати. Нехай же сю працю візьмуть на себе люде дотепніші, а з нас буде й того, що ми, як думали, як серцем чули, так про Тараса попросту й написали. Слава тобі, Тарасе, поки на Україні хоч одно дівча рідну пісню співатиме, поки хоч одна мати по-своєму дитину голубитиме, поки хоч один батько не чужим словом про давні могили си-ну говоритиме!» [7, с. 17].

Список використаних джерел

1. Передмова // Шевченко Т. Гайдамаки : поема. – СПб : в тип. А. Сычева, 1841. – С. 129–131.
2. Корнійчук М. До історії видань творів Тараса Шевченка // Видання творів Тараса Шевченка та графічної Шевченкіани : каталог / Музей книги і друкарства України. – К. : Пульсари, 2011. – С. 6–22.
3. Шубравський В. Передмова до факсимільного видання «Кобзаря» 1860 року. – К. : Дніпро, 1981. – 23 с.
4. Тарас Григорьевич Шевченко: автобиография // Кобзарь Тараса Шевченка в переводе русских поэтов / под ред. Ник. Вас. Гербеля. – СПб, 1860. – С. 5–14.
5. Надточій О. Закордонні видання «Кобзаря» Тараса Шевченка // Друкарство. – 2005. – № 2. – С. 63–65.
6. Балицький П. О. Один з маловідомих «Кобзарів» Т. Шевченка // Бібліологічні вісті. – 1929. – № 2–3. – С. 94–95.
7. Чого стоїть Шевченко, яко поэтъ народній / Листи сь хутора. Листъ III. – Петербургъ, 1861. – 17 с.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2014 р.

UDC 821.161.2(0.027)Шевченко:027.021(477-25)

Halyna Kovalchuk,

doctor of sciences in History, professor, Head of Department, VNLU

THE LIFETIME AND POSTHUMOUS EDITIONS OF T. SHEVCHENKO IN DEPARTMENT OF OLD AND RARE BOOKS AT V. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The article observes the copies of T. Shevchenko's editions of 19th century, deposited in department of old and rare books of V. Vernadskyi National library of Ukraine. Special attention was devoted to rare underground publications. When possible, private libraries, from which the copies of Shevchenko's editions were collected to the department, are named.

К е у о р д с : T. Shevchenko, lifetime and posthumous editions, department of old and rare books of V. Vernadskyi National library of Ukraine.

УДК 821.161.2(0.027)Шевченко:027.021(477-25)

Галина Ковальчук,

д-р ист. наук, профессор, зав. отделом НБУВ

ПРИЖИЗНЕННЫЕ И ПОСМЕРТНЫЕ ИЗДАНИЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКО В ФОНДАХ ОТДЕЛА СТАРОПЕЧАТНЫХ И РЕДКИХ ИЗДАНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМЕНИ В. И. ВЕРНАДСКОГО

В статье дана характеристика экземпляров изданий Т. Г. Шевченко XIX в., хранящихся в отделе старопечатных и редких изданий НБУВ. Особое внимание уделено редким нелегальным изданиям. По возможности указано, из каких частных библиотек происходят экземпляры отдела.

К л ю ч е в ы е с л о в а : шевченковедение, прижизненные и посмертные издания Т. Г. Шевченко, шевченкиана отдела старопечатных и редких изданий НБУВ.